

ОТНОШЕНИЯТА МЕЖДУ ТУРЦИЯ И СТРАНИТЕ ОТ ПЕРСИЙСКИЯ ЗАЛИВ

Мариян Карагъзов

Институт за балканистика с център по тракология – БАН

Резюме. В статията е проследено развитието на отношенията между Турция и шестте страни (Бахрейн, Катар, Кувейт, Обединени арабски емирства, Оман и Саудитска Арабия), разположени на Перийския залив. Първото осезаемо сближаване между тях е във връзка с търсената от Турция подкрепа по Кипърския въпрос и след налагането от страна на арабските държави на нефтеното ембарго от 1973 г. Авторът аргументира тезата, че контактите са задълбочени в периода на Тургут Йозал, но достигат пик по време на управлението на Партията на справедливостта и развитието, като се развиват двустранните политически, търговско-икономически, военни, туристически и културни контакти, както и съществуват многостранни формати с участието на всички страни.

Keywords: Turkey, Turkish Foreign Policy, Gulf Cooperation Council, Bilateral Relations, AKP

Въведение

Страните, разположени на Арабския полуостров, който формира западната брегова ивица на Персийския залив¹⁾, са Бахрейн, Йемен, Катар, Кувейт, Обединените арабски емирства (ОАЕ), Оман и Саудитска Арабия. Като изключим Йемен, който е много бедна страна с републиканско устройство, другите страни споделят редица общи характеристики. Сред тях са монархическо държавно устройство, консервативна сунитска политика (без Оман), висок доход на глава от населението и жизнен стандарт вследствие на приходите от петрол и газ, оскъдни човешки ресурси (донякъде без Саудитска Арабия) и неголяма площ (с изключение на Оман и Саудитска Арабия).

Историята на повечето от тези страни е сходна. Дори когато Абасидският халифат в Багдад е бил в разцвета си, някои от тези земи са били периферни райони. След разпадането на халифата се наблюдава период на разпокъсаност в продължение на около три века до османското завоевание през XVI столетие. В този период и османците, и местните арабски племена виждат опасност в португалските аспирации. През 1550 г. известният турски адмирал Пири

Рейс участва в отбраната на крепостта Ал-Джалили в Маскат срещу португалците, а през XVIII век оманският флот подпомага османския в Персийския залив (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, 2016b). Въпреки това португалските корабостроители и навигатори, които могат да преодоляват Атлантика, не са „лъжица за устата на плоскодънните ладии на османците. По-устойчивите съдове, по-големият брой оръдия и по-доброто мореплаване“ са част от факторите за португалското превъзходство (Lewis, 2003: 52 – 53). Иберийците разгромяват султанския флот в сражение за важното западноиндийско пристанище Диу през 1538 г. (Black, 2013: 71).

Османците обаче задържат контрола си върху най-важните сухопътни маршрути и градове във вътрешността. Постепенното западане на Португалия отваря възможности за британците. Първите връзки с държавите по брега на Залива са установени от Източноиндийската компания. От 20-те години до края на XIX век Великобритания установява протекторат над редица от малките емирства (Trucial States). С изключение на Оман и Саудитска Арабия страни като емирствата, включени в състава на ОАЕ, Катар и Кувейт, получават пълната си независимост от британците чак през 60-те и 70-те години на XX век (Vackov & Kolev, 2003).

Във времената на Османската империя вилаетите, обхващащи днешни арабски земи, са имали голяма територия и твърде неопределени граници. Типични примери в това отношение са вилаетите Шам (Дамаск), включващ големи части от днешна Сирия и Ливан, Мосул, Багдад и Басра, включващ Кувейт, областта Хаса, включваща части от Ирак, Саудитска Арабия и крайбрежието. Традиционната тактика на Високата порта е да назначава де факто управляващите семейства за османски валии (Cleveland, 2000; Lorans, 2008).

По време на Първата световна война, подтикнати от британците, някои от арабските кланове организират антиосманско въстание (Beck, 2010). Османската империя излиза победена от войната, но движението, водено от Мустафа Кемал, повежда битка срещу условията на Севърския договор, която се увенчава с успех. Впоследствие е отменен халифатът, на султаната е сложен край и през 1923 г. Турция е провъзгласена за република. Широко разпространено в литературата е мнението, че кемалистката външна политика цели дистанциране на Турция от Близкия изток. Това разбиране може да бъде споделено с уговорките, че Анкара е ангажирана с решаването на спора за Мосул с Великобритания и за санджака Александрета (Хатай) с Франция.

Най-отдавнашни дипломатически отношения в района Турция поддържа със Саудитска Арабия – от 1926 г. (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, 2016c).

Въпреки някои противоречия след Втората световна война (турските предложения различни арабски страни да се включат в пактове с участието на страни като Великобритания и САЩ, напрежението в турско-сирийските от-

ношения, турската позиция в подкрепа на Запада по въпроса за национализирането на Суецкия канал) (Наков, 1972: 91, 109, 131 – 33), съюзът и на Турция, и на Саудитска Арабия със Запада благоприятства двустранните отношения. Тунис и Саудитска Арабия са първите страни, посетени от турския президент след военния преврат от 27 май 1960 г. (Evtimov, 1978: 144).

В края на август 1966 г. на посещение в Турция пристига и саудитският крал Фейсал, като му е оказан много топъл прием. Той е провъзгласен за почетен гражданин на Анкара. Двете страни се договарят за сътрудничество в икономическата, научно-техническата, социалната и културната област. Постигнато е споразумение по отношение на Палестина и Кипър, при което Турция се задължава да следва по-близо арабските позиции по Палестинския въпрос срещу подкрепа в спора за Кипър. При посещението на монарха Турция прави редица компромиси. Въпреки светския характер на републиката в официалното комюнике е записано за духовните стойности на исляма. Подминат е и отказът на саудитския държавен глава като истински мюсюлманин да посети мавзолея на Атаатюрк и дори Фейсал и турският външен министър Ихсан Сабри Чаглаянгил се молят заедно в джамия в Истанбул. За да не взема страна във вътрешноарабските противоречия и заради силната вътрешна опозиция, Турция обаче не се ангажира с предложеното ѝ от саудитците участие в т. нар. Ислямски пакт, към който светските арабски режими имат отрицателно отношение (Наков, 1972: 183 – 185).

Динамиката на отношенията се запазва и в следващото десетилетие. През лятото на 1970 г. на посещение в Турция пристига саудитският външен министър (Наков, 1972: 203). Две години по-късно в Рияд са подписани три турско-саудитски споразумения за икономическо, научно-техническо и културно сътрудничество между двете страни (Aliev & Medjidova, 1988: 159).

Тези положителни процеси получават развитие и поради две други причини: петролното ембарго и Кипър. Заради подкрепата на западните страни за Израел във войната му срещу обединените арабски сили през есента на 1973 г. арабските страни – износителки на петрол, налагат ембарго на нефтения износ за САЩ и Нидерландия. Това води до рязък скок в цените на горивата. Турция е голям вносител на енергоизточници и кризата я принуждава да търси по-близки отношения с арабските страни.

Същевременно, след като през август 1974 г. турски войски окупират почти 40% от Острова на Афродита, Гърция полага усилия да изолира Анкара от западните ѝ съюзници. В отговор Турция засилва отношенията си с арабските и мюсюлманските страни, от които очаква подкрепа по въпроса.

Променя се турското отношение и към Организацията „Ислямска конференция“ (ОИК). След създаването ѝ през 1969 г. Турция участва с представители на ниско ниво, но през 1974 г. за пръв път прави вноска в бюджета на Организацията, а на следващата година участва в срещата на министрите, проведена в Саудитска Арабия. Турция спечелва и домакинството на следва-

щата министерска среща година по-късно. В навечерието на срещата Турция ратифицира Устава на ОИК, което до момента е отказвала да стори заради противоречие със светската си конституция (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 3) Анкара признава и Организацията за освобождение на Палестина²⁾ и участва с капиталова вноска в Ислямската банка за развитие. Нейният фонд за ислямска солидарност подкрепя кипърските турци от 1976 г. нататък (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 3).

Въпреки положителните моменти по онова време Турция страда от липса на традиции за търговия със заливните страни, а и икономическите им структури не се допълват взаимно. Петролното богатство на тези страни е на бродени години, а турската икономика няма ориентирана към износа структура (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 3).

Саудитска Арабия, като водеща страна в региона, е избрана от Турция за вход към Персийския залив. Водещата роля на Рияд се обуславя от това, че страната е най-значимата в териториален, демографски (около 25 млн. души), икономически (най-големите доказани резерви на петрол в света) и военнополитически план на Арабския полуостров.

В резултат на Ислямската революция в Иран и Ирано-иракската война Турция не може да разчита на предните обеми на снабдяване от двата си основни доставчика на петрол и е принудена да подпише спешни споразумения за доставки със Саудитска Арабия и Кувейт (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 4).

На 23 август 1980 г. в Анкара е подписан договор между Турция и Саудитска Арабия за отпускането от страна на заливната монархия на кредит в размер на 250 млн. долара (Aliev & Medjidova, 1988: 164). Турция трябва да получи още 750 млн. долара по това споразумение, но те не са преведени до 2 декември, когато Турция изтегля икономическите и военните си аташета от Израел и понижава дипломатическите отношения с Тел Авив заради приетия от Кнесета на 18 юли 1980 г. и отхвърлен от международната общност Закон за статута на Йерусалим (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 4).

Турският премиер Тургут Йозал е първият високопоставен турски държавник, който извършва хадж в Саудитска Арабия през 1983 г. Йозал посещава Саудитска Арабия три пъти като премиер и един път като президент (Ayhan, 2010: 30). Ръководителят на военния преврат от 12 септември 1980 г. и по-късно президент на Турция ген. Кенан Еврен посещава Рияд през 1984 г. (Oktav, 2013: 70). През същата година саудитският престолонаследник принц Абдулах е на визита в Турция (Ataman, 2009: 75) и е подписано споразумение за сътрудничество и обучение във военната сфера (Oktav, 2013: 70).

Така постепенно през 80-те години страните в Близкия изток се превръщат в доставчик на 80% от необходимия на Турция нефт, възможен кредитор и пазар за селскостопански и промишлени стоки (Aliev & Medjidova, 1988: 159).

Реформите, започнали в Турция през януари 1980 г. и получили силен тласък след военния преврат с.г., характеризират цялото управление на Т. Йозал като премиер, а по-късно и като президент. Те са насочени към експанзия на външни пазари и повишаване дела на износа³⁾.

Делът на турския износ за Близкия изток се повишава от 17,4% през 1980 г. до 46,3% през 1983 г. в значителна степен за сметка на спадането на износа за Европейската икономическа общност от 43 до 32% за същия период. Ако през 1981 г. контрактите на турските компании в региона са на стойност 2,9 млрд. долара, то в средата на 1983 г. те вече са за 16 млрд. долара. В края на 1981 г. в Близкия изток работят 117 турски компании, а през 1985 г. – около 300, от които 50 се считат за големи. Сред тях важен дял заемат строителните фирми, които са засегнати немалко от повишаването на лихвите по кредитите в Турция в началото на 80-те години (Aliev & Medjidova, 1988: 159). Те развиват самостоятелно или в партньорство с местни предприемачи проекти в Ирак, Либия, Саудитска Арабия, Сирия, Кувейт и в други страни. Допълнителен плюс от тяхната дейност е заетостта на турски работници (около 200 000 души) при наличието на голяма безработица в самата Турция. Освен това тези работници имат по-малки възможности да харчат спечеленото за потребление в сравнение със Западна Европа, а и не им се разрешава да вземат семействата си. Поради това паричните преводи за Турция от този регион на 200 000 работници са равни на преводите на работещи на Запад 800 000 турци (Aliev & Medjidova, 1988: 160). Иначе казано, от 2,5 млрд. долара годишни преводи 1,3 млрд. долара идват от турски работници в Близкия изток (Aliev & Medjidova, 1988: 164).

В периода 1982 – 1985 г. Турция сключва споразумения с Кувейт, ОАЕ и Катар за икономическо, индустриално и техническо сътрудничество (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 5). В този период Турция прегръща и идеята за „турско-ислямския синтез“, който е значителна ревизия на кемализма. Подчертава се връзката и с тюркските, и с ислямските корени.

Нарастването на турския износ и двустранната търговия, като цяло, се дължат и на постепенното спадане на цените на петрола от 34,50 долара за барел през 1981 г. до 17,60 долара през 1989 г. (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 6).

За нарасналото доверие красноречиво свидетелства и фактът, че през 80-те год. е обсъждано построяването на „Тръбопровод на мира“ – проект на стойност 2,7 млрд. долара Турция да доставя 2,5 млн. куб. м вода дневно на страните на Арабския полуостров (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 6).

Съветът за сътрудничество на страните от Арабския залив

Генезисът на Съвета за сътрудничество на страните от Арабския залив е свързан с Ислямската революция в Иран от 1979 г. и избухналата на следващата година Ирано-иракска война. Притеснени за опазване на собствените

си тронове и интереси, на 25 май 1981 г. в Абу Даби арабските монархии от Залива подписват споразумението за създаване на ССПЗ (Diriöz, 2013: 72). Тези действия са в унисон с политиката на САЩ за съдържане на Иран.

Организацията се състои от шест страни членки: Бахрейн, Катар, Кувейт, Обединените арабски емирства (ОАЕ), Султанат Оман и Кралство Саудитска Арабия.

След среща на военните министри през 1984 г. е създадена състоящата се от две бригади част „Щит на полуострова“. През декември 2000 г. в Манама (Бахрейн) е подписано споразумение за съвместна отбрана (Diriöz, 2013: 72 – 73).

Плановите за въвеждане на обща валута през 2010 г. бяха отложени, но въпреки това година по-късно саудитският крал Абдуллах прави изказване, че Съветът трябва да премине от фазата на сътрудничество към фазата на „съюз“. Макар и несвършен, между държавите от ССПЗ съществува общ пазар, безвизово пътуване за техните граждани, съвместна военна сила, която се намесва през 2011 г. в Бахрейн, водят се преговори за обща валута (Diriöz, 2013: 77).

Политически отношения между Турция и страните от ССПЗ

През 80-те години отношенията между Турция и ССПЗ се развиват възходящо, но този вектор е последван от застой през 90-те години. Намаленията интензивност може да се обясни с различни фактори, сред които ембаргото върху Ирак, нелеките отношения на Анкара с Дамаск до края на 1998 г., сближаването в турско-израелските отношения, нестабилната вътрешнополитическа и икономическа ситуация в самата Турция (Маринков, 2012: 354 – 357). Въпреки това има и някои окуражаващи знаци, сред които са посещенията на президента на Турция С. Демирел в ОАЕ и Оман през 1997 г. и подписването на споразумение за избягване на двойното данъчно облагане с Кувейт (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 8).

В първия мандат на Партията на справедливостта и развитието (ПСР), спечелила властта в Турция след изборите през ноември 2002 г., войната в Ирак, избухнала в края на март 2003 г., и нейните последици заемат важно място в близоизточния дневен ред на турското правителство. То стартира инициатива за срещи на съседните на Ирак страни. Три заливни държави – Саудитска Арабия, Кувейт и Бахрейн – се включват в турското начинание и дори домакинстват на годишни срещи на форума. Всяка от трите, макар и по различни причини, е за запазване териториалната цялост на Ирак (Aras, 2005: 91).

Друга важна платформа е т. нар. Истанбулска инициатива, стартирана от Турция след срещата на НАТО в Истанбул през януари 2004 г. Страните от Персийския залив са поканени да партнират на Алианса и малките държави, като Кувейт, Бахрейн и Катар, се присъединяват почти веднага – през 2004 и 2005 г. (Başkan, 2011: 166).

През май 2005 г. Турция и ССПЗ подписват в Манама меморандум за разбирателство, чиято цел е да насърчи икономическите отношения, обмена на технически опит и да стартира преговори за създаване на зона за свободна търговия (Başkan, 2011: 163).

В следващите три години обхватът на двустранните споразумения за избягване на двойното данъчно облагане е разширен, така че да обхване всички страни членки на ССПЗ, и са подписани споразумения за взаимно поощряване и защита на инвестициите (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 11).

На 2 септември 2008 г. Турция и страните от ССПЗ стартират Съвет за стратегическо сътрудничество на високо ниво (СССВН) (Kardaş, 2012: 1). Това става чрез подписване на меморандум в Джеда (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 11). Турция се превръща в първата страна, създава подобен механизъм със ССПЗ, и получава статут на партньор нечлен по стратегическия диалог (Diriöz, 2013: 77). Създадени са механизми за годишни срещи на външните министри и обсъждане на политически, икономически, отбранителни и културни въпроси. Първата такава среща е проведена на 8 юли 2009 г. в Истанбул (Başkan, 2011: 163). След срещата турският първи дипломат А. Давутоглу обобщава трите основни измерения на сътрудничеството между двете страни – икономическо, политико-стратегическо и в сферата на сигурността и културно (Diriöz, 2013: 75). Това включва транспортната инфраструктура, инвестициите, хранителната сигурност, туризма, създаването на зона за свободна търговия и енергетиката; регионални въпроси, като ситуацията в Ирак, иранската ядрена програма, израелско-палестинския конфликт, организираната престъпност, прането на пари и заплахата от тероризма; образователните и културните институции (Başkan, 2011: 164).

През 2010 г. след срещата в Кувейт (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 11) Съветът за сътрудничество на високо ниво обявява свой план за действия за засилване на двустранните отношения в различни сектори, като търговия, транспорт, земеделие и други (Kardaş, 2012: 1).

Същевременно в политическата сфера съществуват както примери за съвпадение на интереси, така и на разминаване. Сред тях са неафишираните открито контакти, които страните от Залива поддържат с Израел, който те възприемат като потенциален съдържащ фактор срещу Иран. Острите турски позиции по отношение на Тел Авив намират широка подкрепа сред „арабската улица“, но не благоприятстват сближаването с Турция сред заливния елит.

Същевременно активните турски контакти с Ислямската република и подкрепата от страна на Анкара за мирната ядрена програма на Техеран не са приемани благосклонно от някои от заливните столици. Впрочем отношението към Иран не е еднозначно дори и сред тези държави. Докато Саудитска Арабия (по политически причини) е в открит конфликт с Техеран, Оман и Катар поддържат много по-спокойни позиции. По време на посещението на

председателя на иранския Маджлис в Доха през 2009 г. оценките на емира на Катар за двустранните отношения са, че между двете страни няма открити въпроси, ИРИ винаги е подкрепяла палестинската кауза, Иран винаги е бил приятелска държава и двете страни няма да позволят други сили да навредят на двустранните отношения (Oktav, 2013: 73).

В този контекст ситуацията в Египет и сирийската криза допълнително внасят проблеми и разделения, като довеждат до няколкогодишно партньорство между Турция и Катар срещу Саудитска Арабия, ОАЕ и Кувейт. Тези разделения до голяма степен са преодоляни в периода 2015 – 2016 г.

Съществуват определени отношения и във военната сфера. През март 2015 г. турската корвета „Хейбелиада“ – първият съвременен военен кораб изцяло турско производство – посещава всяка от страните членки на ССПЗ (Doporto, 2015). Страните от Залива са и големи купувачи на турско въоръжение и военно оборудване. През 2012 г. към Бахрейн, Саудитска Арабия и ОАЕ е била насочена една четвърт от турския експорт на специална продукция (Khan, 2016). Продажбите на военно оборудване са облекчени и от откриването на офиси на турския Секретариат на военната промишленост⁴⁾ в заливните държави (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 41). Много силно е и военното сътрудничество с Катар, като се обсъжда дори създаване на съвместни военни съоръжения (Berger, 2016; Journal of Turkish Weekly, 2015).

Икономически отношения между Турция и страните от ССПЗ

Елементите, които благоприятстват двустранните икономически контакти, могат да бъдат разделени в няколко групи.

На първо място, са добрите политически контакти. На следващо, това са двустранните институционални платформи. Между Турция и всяка от шестте страни е създаден бизнес съвет, както и двустранна икономическа комисия, най-често оглавявана от ресорните министри. С Оман и Саудитска Арабия функционират и съвместни комисии по сухопътния транспорт.

Изключително важен е и фактът, че Анкара и страните от Залива имат взаимно допълващи се икономически структури. Преглед на двустранната търговия с всяка от страните разкрива, че във всички случаи основните стоки и услуги, които Турция изнася, са в сферите на строителството, метали, плодове и зеленчуци, машини и електрооборудване. Страните от Арабския полуостров се характеризират със сух, пустинен климат. В тези условия осигуряването на продоволствието за населението е трудна задача. Турция има предимствата на сравнителната географска близост, сходните вкусове и традиции в производството на храни, съобразени с ислямските стандарти (халал). От своя страна, Турция внася горива, смазочни масла, скъпоценни камъни, алуминий. Това прави сътрудничеството в областта на търговията и промишлеността сравнително безпроблемно.

Най-големите търговски партньори на Турция от региона са Саудитска Арабия и ОАЕ, като двете държави формират около 85% от общия стокообо-

рот между Турция и ССПЗ. Стокообменът с всяка от тях надхвърля 4 млрд. долара. Също така показателен е фактът, че Турция има търговски дефицит единствено със Саудитска Арабия и Катар, от които внася значителни количества горива (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 31, 35).

Строителството е ключов отрасъл в двустранните отношения. Мислейки за дения, когато петролната манна ще секне, страните в Залива залагат на недвижимите имоти и строителството като възможна алтернатива на нефтените приходи. Оценките на проектите в процес на изграждане само през 2015 г. възлизат на над 170 млрд. долара, като се очаква инфраструктурните инвестиции до 2020 г. да достигнат повече от 400 млрд. долара. Турски фирми участват в строежа на летища, жилища и пътища из целия Персийски залив. Общата стойност на проектите, изпълнявани от турски компании, е около 40 млрд. долара. Турция строи относително по-евтино от западните гиганти и относително по-качествено от китайските си съперници (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 37 – 38). Ключови играчи сред турските фирми са „ТАВ“, „Текфен“, „Япъ Меркези“. Високото строителство на небостъргачи пък поглъща турската желязна арматура и стоманени конструкции. Към ОАЕ са насочени 10% от целия турски износ на стомана. Една трета от използваната в региона стомана идва от Турция, а Китай е на второ място с износ от 21% (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 38 – 39).

Според официалните статистики търговията между Турция и страните от Близкия изток нараства седемкратно в десетилетието 2003 – 2012 г. – от 9,5 млрд. на 65 млрд. За същия период износът към страни от Залива нараства от 3,5% на 8,4%, докато турският внос от региона се увеличава от 1,6% на 2,8% (The Gulf Online, 2014). През 2002 г. търговията между държавите от Залива и Турция е на стойност 2,1 млрд. долара и нараства до 8 млрд. през 2009 г. (Oktav, 2013: 72) и достига до 16 млрд. долара през 2014 г. (Bahraini News Agency, 2015).

В света съществуват около 50 национални инвестиционни фонда (Sovereign Wealth Funds), принадлежащи на 36 страни. Към юни 2010 г. фондовете на държави от Персийския залив имат капитализация от около 1,4 трлн. долара (Sanli, 2010: 19). Въпреки това те не са неуязвими за световната конюнктура. Според някои оценки вследствие на кризата през 2008 г. те губят около 350 млрд. от пазарната си капитализация. Освен това в следващите години цените на петрола, откъдето са основните финансови приходи за захранване на тези фондове, падат от 147 долара за барел през 2009 г. (Sanli, 2010: 22) до около 40 през 2015 г.

Турция привлича инвестиции от Персийския залив. Страната е атрактивна заради големия си вътрешен пазар, многобройното младо население със създадени потребителски навици, законовите промени, насочени към привличане на чужд капитал, и съществуващите двустранни споразумения за избяг-

ване на двойното данъчно облагане и за взаимно поощряване и защита на инвестициите.

Заливни инвестиционни дружества са инвестирали в турски търговски центрове, жилищни комплекси и други недвижими имоти (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 39).

Друг ключов сектор е банковият. Сред турските финансови институции с участие на капитали от Залива са Burgan Bank, ABank, Türkiye Finans, Kuveyt Türk, Albaraka. Последните три са сред четирите, които предлагат „ислямско банкиране“ в Турция (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 40). В почти всяка от заливните държави турските финанси също имат присъствие. Най-много – десет – турски банки оперират в Бахрейн (Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey, 2016a).

Шабан Кардаш прави балансираната и по наше мнение най-реалистична оценка, че Турция и страните от Залива не оползотворяват напълно потенциала на партньорството си. В абсолютни стойности прогресът изглежда значим, но ако се вземат предвид цялостната експанзия на турската икономика в чужбина и обемът на външните операции на страните от Залива, данните не са впечатляващи. През 2011 г. например Турция привлича общо почти 16 млрд. ПЧИ (преки чуждестранни инвестиции), от които само 205 млн. са от страни от Персийския залив. Най-високо участие в турската икономика капитали от Залива имат през 2008 г. Тогава Турция привлича общо близо 15 млрд. долара, от които 1,9 млрд. идват от Залива (Kardaş, 2012: 2). Обемът на чуждите инвестиции в Турция за десетгодишния период 2003 – 2013 г. е 136,5 млрд. долара (Bahraini News Agency, 2015). Според едни данни от 2001 г. насам Турция е привлякла общо 30 млрд. долара инвестиции от страните от Залива (Diriöz, 2013: 76). Тези данни обаче изглеждат силно завишени и не могат да бъдат споделени. По наши оценки вероятният обем е поне около 3 пъти по-малък.

На този фон приносът на страните от Залива не изглежда чак толкова значим. Същевременно обаче дори и Дирийоз, който дава по-високи данни за инвестиционната активност, пише, че в търговията обменът с Турция представлява едва 1% от стокообмена на Залива с останалия свят (Diriöz, 2013: 75).

Страните от ССПЗ постигат съгласие и за уеднаквяване на митата на редица стоки в порядъка на 5,5 – 7,5% и да хармонизират и занапред надзора и регулациите на банковия сектор (Schumacher, 2008: 242). Турция започва преговори за Споразумение за свободна търговия със ССПЗ, но от 2010 г. насам преговорите практически са замразени (Diriöz, 2013: 76).

Турската „мека сила“

Според резултатите от проучване, проведено през 2011 г. от Турската фондация за икономически и социални изследвания (TESEV), три са най-важните фактора, които обясняват положителния образ на Турция в арабския свят.

На първо място, това са икономическият и политическият модел във вътрешната политика, характеризиращи се с високи темпове на растеж и демократична система; външната политика на нулеви проблеми със съседите, както и конфронтацията с Израел; турската „мека сила“, включително образование, туризъм, сериали (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 12). Първите два стълба бяха сериозно накърнени в последните години. Както беше показано в частта за политическите отношения по-горе, между Турция и арабските страни се появиха политически различия. Същевременно Турция загуби чувствително позиции в световните класации за свобода на словото и медиите. В този смисъл, турската „мека сила“ остана най-стабилната част от турския позитивен имидж.

Първите турски „сапунени“ сериали са излъчени през 2007 г. от MBC – саудитски панарабски канал. От всички „Нур“ („Gümüş“⁽⁵⁾) е най-успешният, привличайки аудитория от около 85 млн. зрители. Този успех води до дублирането на арабски език и излъчването на нови сериали. Успехът им се обяснява с комбинацията от високо качество (цена от около 100 000 долара за час продукция при цена на арабските сериали 35 – 40 000 долара за час), културната близост, представянето на дръзки за арабските стандарти теми като изневери, брачните отношения, дори пиене на алкохол, както и красивите пейзажи. Освен това след началото на Арабската пролет е затруднено производството на основните конкуренти – сирийските и египетските продукции. Същевременно сериалите се изплащат, носейки приходи от около 50 млн. от продажби на правата и ръст на туризма, като съществува връзка между посещенията в Турция на арабски граждани и привързаността им към турски сериали. Звездата Къванч Татлъту беше привлечен от „Турските авиолинии“ като рекламно лице в арабския свят (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 13).

Туризмът е значимо перо от приходите в турския бюджет. След началото на Арабската пролет страни като Йордания, Ливан, Сирия, Египет станаха непривлекателни за пътувания и Турция се облагодетелства от това.

Броят на туристите от ССПЗ в Турция е под 600 000 през 2014 г., но те дават почти 5% от приходите на турската туристическа индустрия, защото всеки от тях харчи средно около 5000 – 6000 долара на посещение, докато европейските туристи харчат приблизително около 1000 долара за престоя си в Турция. Популярността на Турция като дестинация се дължи на относителната близост, ислямската религия, луксозните места за настаняване, отдых и развлечения, съществуващите множество директни полети, безвизовия режим (Turkey-GCC Relations: trends and outlook, 2015: 44 – 45).

В заключение може да се обобщи, че политическите отношения между Турция и страните от Персийския залив за цялата републиканска история получават най-силно развитие в „десетилетието на Ердоган“ – от началото на управлението на ПСР в Турция до започването на Арабската пролет през 2011 г.

След това се появяват различия в оценката на редица регионални въпроси, което води до напрежение в отделни моменти в отношенията с някои от тези страни. Обтегнатите политически връзки водят до отказ и от икономическо сътрудничество. Това се добавя към други проблеми на турската икономика, породени от вътрешнополитически събития, като протестите „Гези“ през 2013 г., и влошената международна конюнктура, като спада на курса на лирата, високия дефицит по текущата сметка и инфлация, ниско ниво на спестявания и други.

След избухването на войната в Сирия и дестабилизацията на обстановката в Ирак силно е накърнен сухопътният транспорт между Турция и Залива.

От направения преглед личи, че между Анкара и страните от Арабския полуостров е изградена стабилна и широка договорно-правна база в различни области.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. На арабски език заливът се нарича „Арабски“, но на български език е прието той да се обозначава като Персийски.
2. Трябва да се посочи, че през 1974 г. ООП се обявява за законен представител на палестинския народ. 29-ата сесия на Общото събрание (ОС) на ООН с Рез. 3210, подкрепена с много голямо мнозинство, кани ООП да участва в обсъждането на въпроса за Палестина. На 13 ноември 1974 г. Ясер Арафат произнася реч пред ОС на ООН. Вж. Karaguzov, 2009: 113 и цитираната там литература.
3. Най-обективната по наше мнение оценка за периода на Тургут Йозал с неговите успехи и негативни страни е на Öniş, 2004: 113 – 134.
4. Savunma Sanayii Müsteşarlığı, SSM.
5. Излъчван у нас под заглавието „Перла“.

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

Книги и доклади

- Aliev, G. Z. & Medjidova, S. R. (1988). *Onovoytendencii vblizhnevostochnoy politike Turtzii in Turtziya. Istoriya i sovremennost. Sbornik statey.* Moskva, Institut vostokovedeniya, Akademiya nauk SSSR. [Алиев, Г. & Меджидова, С. (1988). О новой тенденции в ближневосточной политике Турции в Турция. История и современность. Сборник статей, Москва, Академия наук СССР, Институт востоковедения].
- Black, J. (2013). *Voynata. Kratka istoriya.* Sofia: Riva [Блек, Дж. (2013). Войната. Кратка история. София].
- Cleveland, W. (2000). *A History of the Modern Middle East* (2nd ed.). Simon Fraser University, Westview Press, USA & UK

- Evtimov, A. (1978). *Vanshnata politika na Turtziya prez 60-te godini*. in *Balkanite sled Vtorata Svetovna voyna*. T. 1. Sofia: Nauka i izkustvo [Евтимов, А. (1972). Външната политика на Турция през 60-те години в Балканите след Втората световна война, Т. 1, София].
- Hakov, D. (1972). *Politikata na Turtziya v arabskiya Iztok 1940 – 1970 g.* Sofia: Nauka i izkustvo [Хаков, Д. (1972). Политиката на Турция в арабския Изток 1940 – 1970 г. София: Наука и изкуство].
- Lorans, A. (2008). *Istoriya na Arabskiya Iztok. Arabizam I islyamizam ot 1798 do 1945 g.* Sofia: Кама [Лоранс, А. (2008). История на арабския Изток. Арабизъм и ислямизъм от 1798 до 1945 г. София: Кама].
- Lewis, B. (2003). *Vaznikvaneto na savremenna Turtziya*. Plovdiv: Pigmalion [Люис, Б. (2003). Възникването на съвременна Турция. Пловдив].
- Marinkov, B. (2012). Desetiletieto na Erdogan. In: Alexander Kostov, Ekaterina Nikova (Eds.), *Balkanite prez parvoto desetiletie na XXI vek.* Sofia: Paradigma [Маринков, Б. (2012). Десетилетието на Ердоган В: *Балканите през първото десетилетие на XXI век.* Александър Костов, Екатерина Никова (съст.). София: Парадигма].
- Schumacher, T. (2008). *Transformation toward Democracy and Social Market Economy? Political and Economic Dynamics in the Middle East and North Africa in Recent Years* in Christian-Peter Hanelt, Almut Möller (Eds.), *Bound to Cooperate – Europe and the Middle East II*, Germany: Verlag Bertelsmann Stiftung
- Turkey-GCC Relations: trends and outlook. (2015). Oxford Gulf & Arabian Peninsula Studies Forum, Uluslararası İşbirliği Platformu/ International Cooperation Platform, Oxford, UK
- Vackov, D. & Kolev, V. (2003). *Entziklodedichen rechnik po istoriya. Svetat I Balgariya 1900-2003 g.* Sofia: Ekvus Art

Periodicals, internet resources / Периодика, интернет ресурси

- Aras, B. (2005). Turkey and the GCC: an emerging relationship. *Middle East Policy*, XII(4), 89 – 97.
- Ataman, M. (2009) Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri: temkinli ilişkilerden çok-terafli birlikteliğe. *Ortadoğu Analiz*, 1(9), 72 – 81.
- Ayhan, V. (2010). Geçmişten geleceğe Türkiye-Suudi Arabistan ilişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 2(23), 25 – 35.
- Bahraini News Agency. (2015). Ambassador: Turkey keen on closer relations with Bahrain. Достъпно на <http://bna.bh/portal/en/news/657182>
- Başkan, B. (2011) Turkey-GCC Relations: Is there a Future?. *Insight Turkey*, 13(1), 159 – 173.
- Beck, S. (2010). Arabia, Yemen, and Iraq 1700 – 1950. Достъпно на <http://www.san.beck.org/16-4-Arabia,Iraq.html#a3>

- Berger, M. (2016). К чему ведет турецкое-катарский альянс?. *Novoe vostochnoe obozrenie*. Доступно на <http://ru.journal-neo.org/2016/02/15/what-are-the-possible-consequences-of-turkey-qatar-rapprochement/> [Бергер, М. (2016). К чему ведет турецкое-катарский альянс?. *Новое восточное обозрение*].
- Diriöz, A. (2013). Turkey and the Gulf Cooperation Council Strategic Partnership after 5 years. *Ortadoğu Analiz*, 55(5), 71 – 78.
- Doporto, D. (2015). Bahrain-Turkey relations bolstered by naval visit. *Bahraini News Agency*. Доступно на <http://bna.bh/portal/en/news/658812>
- Journal of Turkish Weekly. (2015). Turkey speeds up military co-operation with Qatar. Доступно на <http://www.turkishweekly.net/2015/03/28/news/turkey-speeds-up-military-co-operation-with-qatar/>
- Karagyzov, M. (2009). Kratka istoriya na Ivitzata Gaza. *Novo vreme*, 7 – 8 [Карагъзов, М. (2009). Кратка история на Ивицата Газа. *Ново време*, 7 – 8].
- Kardaş, Ş. (2012). Turkey and the Gulf Dialogue in the Middle East. *TESEV*. Istanbul
- Khan, T. (2016). GCC and Turkey find common ground to rebuild relations. *The National* (Abu Dhabi). Доступно на <http://www.thenational.ae/world/middle-east/gcc-and-turkey-find-common-ground-to-rebuild-relations#page2>
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. (2016a). Relations between Turkey and Bahrain. Доступно на <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-bahrain.en.mfa>
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. (2016b). Relations between Turkey and Oman. Доступно на <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey-and-oman.en.mfa>
- Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey. (2016c). Web-page of the Embassy of the Republic of Turkey in the Kingdom of Saudi Arabia. Доступно на <http://riyad.be.mfa.gov.tr/Mission.aspx>
- Oktav, Ö. (2013). Arap Baharı ve Türkiye-Körfez Devletleri İlişkileri. *Ortadoğu Analiz*, 5(51), 69 – 78.
- Öniş, Z. (2004) Turgut Özal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective. *Middle Eastern Studies*, 40(4), 113 – 134.
- Sanlı, U. (2010). Körfezin “görünmeyen eller”i: ulusal varlık fonları. *Ortadoğu Analiz*, 2(23), 18 – 24.
- Trucial States. In *LookLex Encyclopaedia*. Доступно на http://i-cias.com/e.o/trucial_states.htm
- The Gulf Online. (2014). Turkey-GCC: Diplomatic dancing. Доступно на <http://www.thegulfonline.com/Articles.aspx?ArtID=6830>

THE RELATIONS BETWEEN TURKEY AND THE GULF STATES

Abstract. This article is an overview of the development of relations between Turkey and all six Gulf states (Bahrain, Kuwait, Oman, Qatar, Saudi Arabia, UAE). The first rapprochement between these states is motivated by Turkey's seeking for support from the Muslim and Arab countries after the Cyprus crisis and oil shock in 1973. The author argues that contacts have deepened during the Turgut Özal's-era in Turkey, but they reached their peak during the rule of Justice and Development Party (AKP in Turkish). In that time bilateral political, trade, commercial, military and cultural contacts have flourished, in addition to multilateral platforms were both all Gulf countries and Turkey have been present.

✉ **Dr. Mariyan Karagyozev**

Institute for Balkan Studies and Center of Thracology

Bulgarian Academy of Sciences

45, Moskovska St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: mkaragyozev@gmail.com